

Een nieuw commentaar op de

GRONDWET

Onder redactie van

AFSHIN ELLIAN & BASTIAAN RIJKEMA

BOOM AMSTERDAM

Inhoud

Overzicht van de reflecties 9
Lijst van auteurs 13

Inleiding — *Constitutionele cultuur in Nederland* 17

WAT IN DE GRONDWET ONTBREEKT 25

Politieke partijen 27
De Europese Unie 49
Dieren 61

DE GRONDWET 79

Algemene bepaling — *Barbara Oomen* 81
Algemene bepaling — *Carla Zoethout* 91

Hoofdstuk 1 — *Grondrechten* 99

Artikel 1   Gelijkheidsbeginsel 101
Artikel 2   Nederlanderschap 117
Artikel 6   Vrijheid van godsdienst 129
Artikel 7   Vrijheid van meningsuiting 142
Artikel 8   Vrijheid van vereniging 156
Artikel 9   Recht tot vergadering en betoging 171
Artikel 10   Privacy 184
Artikel 11   Lichamelijke integriteit 198
Artikel 16   Strafrechtelijk legaliteitsbeginsel 212
Artikel 18   Recht op juridische bijstand 225
Artikel 23   Vrijheid van onderwijs 238

Inhoud

Hoofdstuk 2 — *Regering* 251

<i>Artikel 42</i>	Ministeriële verantwoordelijkheid	253
<i>Artikelen 43 en 44</i>	Ministers en ministeries	271
<i>Artikel 46</i>	Staatssecretarissen	281

Hoofdstuk 3 — *Staten-Generaal* 293

<i>Artikel 50</i>	Volksvertegenwoordiging	295
<i>Artikel 64</i>	Kamerontbinding	310
<i>Artikel 67</i>	Stemmen zonder last (vrij mandaat)	323
<i>Artikel 71</i>	Parlementaire immuniteit	340

Hoofdstuk 4 — *Adviescolleges* 355

<i>Artikelen 73, 74 en 75</i>	Raad van State	357
-------------------------------	----------------	-----

Hoofdstuk 5 — *Wetgeving en bestuur* 373

<i>Artikel 90</i>	Bevordering van de internationale rechtsorde	375
<i>Artikelen 91 en 92</i>	Goedkeuring verdragen	393
<i>Artikelen 93 en 94</i>	Doorwerking en voorrang internationaal recht	406
<i>Artikel 110</i>	Openbaarheid van bestuur	421

Hoofdstuk 6 — *Rechtspraak* 435

<i>Artikel 114</i>	Verbod doodstraf	437
<i>Artikel 116</i>	Organisatie van de rechterlijke macht	451
<i>Artikel 117</i>	Benoeming en ontslag van rechters	467
<i>Artikel 120</i>	Toetsingsverbod wetten en verdragen	483

Inhoud

Hoofdstuk 7 — *Provincies, gemeenten en Caribische openbare lichamen* 497

Artikel 124 Bevoegdheden gemeenten en provincies 499

Artikel 132a Positie van het Caribische deel van Nederland 511

Hoofdstuk 8 — *Herziening* 525

Artikel 137 Grondwetswijzigingsprocedure 527

Verantwoording en dankwoord 541

Noten 545

Personenregister 645

Zakenregister 649

Overzicht van de reflecties

De bijdragen in *Een nieuw commentaar op de Grondwet* gaan steeds een stap verder dan de geschiedenis en betekenis van een (voorgesteld) grondwetsartikel. Het zijn ook 35 essays waarin de relevantie van een grondwetsartikel voor actuele discussies getoond wordt of waarin fundamentele vragen blootgelegd worden die onder een artikel schuilgaan. Dit overzicht biedt de lezer een gemakkelijke toegang tot die delen van de verschillende bijdragen.

WAT IN DE GRONDWET ONTBREEKT

De democratische rechtsstaat als partijstaat? (Politieke partijen in de Grondwet) 34

— *Joris Gijsenbergh & Ronald Tinnevelt*

EU in de Grondwet is onnodig en ongewenst (Europese Unie in de Grondwet) 55

— *Niels Graaf*

Hoe dieren en andere wezens in de Grondwet passen (Dieren in de Grondwet) 71

— *Erno Eskens*

DE GRONDWET

Triangelslag of klaroenstoot? (Algemene bepaling Grondwet) 85

— *Barbara Oomen*

Een beginselverklaring met symbolische en maatschappelijke betekenis (Algemene bepaling Grondwet) 95

— *Carla Zoethout*

Een levende norm met veel verschillende dimensies (artikel 1 Grondwet) 107

— *Jan-Peter Loof*

Overzicht van de reflecties

Nederlanderschap en vreemdelingenrecht (artikel 2 Grondwet) 123

— *Rick Lawson*

De praktijk van de godsdienstvrijheid (artikel 6 Grondwet) 134

— *Hans-Martien ten Napel*

De rechtstheoretische grondslag van de vrijheid van meningsuiting
in Nederland (artikel 7 Grondwet) 147

— *Michael Klos*

Recht tot vereniging en weerbare democratie (artikel 8 Grondwet) 167

— *Joep Koornstra*

Niet beknibbelen op de reikwijdte van de betogingsvrijheid
(artikel 9 Grondwet) 180

— *Berend Roorda*

Het potentieel van artikel 10 Grondwet 190

— *Ingrid Leijten*

Lichamelijke en geestelijke integriteit uitgedaagd
(artikel 11 Grondwet) 203

— *Paul van Sasse van IJsselt*

Legaliteit: een (on)haalbaar ideaal? (artikel 16 Grondwet) 221

— *Judit Altena & Jannemieke Ouwerkerk*

Een kapitale fout: recht op rechtsbijstand breder dan slechts
onvoldoende financiële middelen (artikel 18 Grondwet) 230

— *Nathalie Schnabl*

Onderwijs tussen vrijheid en gebondenheid (artikel 23 Grondwet) 244

— *Hansko Broeksteeg*

Veranderende verantwoording (artikel 42 Grondwet) 265

— *Jerfi Uzman*

Minister: dienaar van de Kroon of dienaar van de Partij?
(Artikelen 43 & 44 Grondwet) 277

— *Sohail Wahedi*

Overzicht van de reflecties

De grondwettigheid van de huidige benoemingspraktijk van staatssecretarissen (artikel 46 Grondwet) 288

— *Gert Jan Geertjes*

Vertegenwoordiging spreekt niet voor zich (artikel 50 Grondwet) 304

— *Eva van Vugt*

Kamerontbinding in het huidige coalitielandschap (artikel 64 Grondwet) 317

— *Gert Jan Geertjes*

Enige grenzen aan het vrij mandaat (artikel 67 Grondwet) 329

— *Joris Gijsenbergh*

De parlementaire immuniteit: brandpunt van de constitutionele dynamiek (artikel 71 Grondwet) 346

— *Afshin Ellian & Jip Stam*

Curia Regis, Privy Council, Raad van State: een transnationale geschiedenis van een pan-Europees fenomeen (artikelen 73, 74 & 75 Grondwet) 364

— *Simon van Oort*

Recht bevorderen door het te schenden? Onbepaaldheid, robuustheid en relevantie van artikel 90 Grondwet 385

— *Gelijn Molier & Bastiaan Rijpkema*

Meer grip op de inhoudelijke ontwikkeling van verdragen? (artikelen 91 & 92 Grondwet) 398

— *Henk-Martijn Breunese & John Morijn*

Constitutionaliteit en pluraliteit van rechtsordes (artikelen 93 & 94 Grondwet) 412

— *Leonard Besselink*

Tijd voor een grondrecht op informatie? (artikel 110 Grondwet) 425

— *Annemarie Drahmman*

Pragmatische redenen voor een principieel verbod op de doodstraf (artikel 114 Grondwet) 439

— *Arie-Jan Kwak*

Overzicht van de reflecties

De kansendeskundige als lekenrechter (artikel 116 Grondwet) 457

— *Anne Ruth Mackor & Roel Schutgens*

Rechtersbenoemingen: een kwetsbaar constitutioneel cultuurgoed
(artikel 117 Grondwet) 474

— *Niels Graaf & Elaine Mak*

Constitutionele toetsing: tussen symboolpolitiek en rechtsbescherming
(artikel 120 Grondwet) 488

— *Afshin Ellian & Jorieke Manenschijn*

Artikel 124: grenzen aan het legaliteitsbeginsel, verankering van de
eenheidsstaat? 505

— *Gerhard Hoogers*

Een ongelijke wedstrijd (artikel 132a Grondwet) 516

— *Arjen van Rijn*

Laveren tussen stabiliteit en legitimiteit (artikel 137 Grondwet) 532

— *Karin van Leeuwen*

Lijst van auteurs

Redactie

- PROF. DR. AFSHIN ELLIAN hoogleraar Encyclopedie van de
Rechtswetenschap, Universiteit Leiden
- PROF. DR. BASTIAAN RIJKEMA hoogleraar Encyclopedie van de
Rechtswetenschap, tevens bijzonder hoogleraar Verdraagzaamheid
(Uytenbogaert-leerstoel), Universiteit Leiden

Auteurs

- MR. DR. JUDIT ALTENA wetgevingsjurist, ministerie van Justitie en
Veiligheid
- PROF. DR. LEONARD BESSELINK emeritus hoogleraar Constitutioneel
recht, Universiteit van Amsterdam
- MR. HENK-MARTIJN BREUNESE coördinator staatsinrichting,
ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- PROF. MR. HANSKO BROEKSTEEG hoogleraar Staatsrecht, Radboud
Universiteit Nijmegen
- MR. DR. ANNEMARIE DRAHMANN universitair hoofddocent Staats- en
bestuursrecht, Universiteit Leiden
- DR. ERNO ESKENS uitgever filosofie en wetenschap, tevens initiatief-
nemer Dierenrechtenbibliotheek, Noordboek
- MR. DR. GELIJN MOLIER universitair hoofddocent Encyclopedie van
de Rechtswetenschap, Universiteit Leiden
- MR. DR. GERT JAN GEERTJES universitair docent Staats- en bestuurs-
recht, Universiteit Leiden
- DR. JORIS GIJSENBERGH senior onderzoeker, Kiesraad
- MR. DR. NIELS GRAAF universitair docent Constitutioneel recht,
Universiteit van Amsterdam
- PROF. MR. GERHARD HOOGERS universitair hoofddocent Staatsrecht,
Rijksuniversiteit Groningen, tevens honorair hoogleraar vergelijkend
staatsrecht, Carl von Ossietzky-Universiteit Oldenburg, Duitsland
- MR. DR. MICHAEL KLOS universitair docent Encyclopedie van de
Rechtswetenschap, Universiteit Leiden

Lijst van auteurs

- MR. JOEP KOORNSTRA onderzoeker/docent Staats- en bestuursrecht, Rijksuniversiteit Groningen
- MR. DR. ARIE-JAN KWAK universitair docent Encyclopedie van de Rechtswetenschap, Universiteit Leiden
- PROF. DR. RICK LAWSON hoogleraar Europees recht, Universiteit Leiden
- DR. KARIN VAN LEEUWEN universitair docent Europese politieke geschiedenis, Universiteit Maastricht
- PROF. DR. INGRID LEIJTEN hoogleraar Nederlands en Europees constitutioneel recht, Tilburg University
- MR. DR. JAN-PETER LOOF ondervoorzitter College voor de Rechten van de Mens, tevens universitair docent Staats- en bestuursrecht, Universiteit Leiden
- PROF. MR. DR. ANNE RUTH MACKOR hoogleraar Professie-ethiek, in het bijzonder van juridische professies, Rijksuniversiteit Groningen
- PROF. DR. ELAINE MAK hoogleraar Encyclopedie van de rechtswetenschappen en Rechtstheorie, tevens vicedecaan Faculteit Recht, Economie, Bestuur en Organisatie, Universiteit Utrecht
- MR. DRS. JORIEKE MANENSCHIJN onderzoeker/docent Encyclopedie van de Rechtswetenschap, Universiteit Leiden
- PROF. DR. JOHN MORIJN bijzonder hoogleraar Recht en politiek in de internationale betrekkingen (NGIZ-leerstoel), Rijksuniversiteit Groningen, tevens commissielid, College voor de Rechten van de Mens
- MR. DR. HANS-MARTIEN TEN NAPEL universitair hoofddocent Staats- en bestuursrecht, Universiteit Leiden
- PROF. DR. BARBARA OOMEN hoogleraar Sociologie van de Mensenrechten, Universiteit Utrecht, tevens voorzitter College van Bestuur, HZ University of Applied Sciences, Vlissingen
- MR. DRS. SIMON VAN OORT senior wetgevingsjurist en beleidsmedewerker, ministerie van Financiën
- PROF. DR. JANNEMIEKE OUWERKERK hoogleraar Europees strafrecht, Universiteit Leiden
- PROF. DR. ARJEN VAN RIJN buitengewoon hoogleraar Staatsrecht en staatkundige vernieuwing, Universiteit van Curaçao
- MR. DR. BEREND ROORDA universitair hoofddocent Algemene Rechtswetenschap, Rijksuniversiteit Groningen
- PROF. MR. DR. PAUL VAN SASSE VAN IJSSELT hoofd cluster Grondrechten, ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, tevens bijzonder hoogleraar Recht en Religie (vanwege de Stichting Groninger Universiteitsfonds), Rijksuniversiteit Groningen
- MR. NATHALIE SCHNABL promovenda Staatsrecht en Encyclopedie, Open Universiteit

Lijst van auteurs

- PROF. MR. ROEL SCHUTGENS hoogleraar Algemene rechtswetenschap,
tevens decaan Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Radboud Universiteit
Nijmegen
- MR. DRS. JIP STAM docent/onderzoeker Staatsrecht en Encyclopedie,
Open Universiteit
- PROF. DR. RONALD TINNEVELT hoogleraar Rechtsfilosofie,
Radboud Universiteit Nijmegen
- PROF. MR. JERFI UZMAN hoogleraar Staatsrecht, Universiteit
van Amsterdam
- MR. DR. EVA VAN VUGT universitair docent Staatsrecht, Universiteit
Utrecht
- MR. DR. SOHAIL WAHEDI rechter in opleiding, Rechtbank Rotterdam,
tevens gastmedewerker Encyclopedie van de Rechtswetenschap,
Universiteit Leiden
- PROF. DR. CARLA ZOETHOUT hoogleraar Constitutioneel recht,
Open Universiteit, tevens universitair hoofddocent Constitutioneel
recht, Universiteit van Amsterdam

INLEIDING

Constitutionele cultuur in Nederland

Afshin Ellian
&
Bastiaan Rijpkema

Een grondwet is het meest fundamentele document van een staat. De grondwet weerspiegelt ‘de minimale grammatica van de politieke orde, waarbinnen wetten en rechtspraak maatschappelijke conflicten en belangen beslechten’.¹ Die ‘minimale grammatica’, de constitutie van een staat, hoeft niet per se in een grondwet te staan: de Britten doen het zonder.² En er kunnen aanvullende constitutionele bronnen zijn, boven op een grondwet.³ Dat is ook in Nederland het geval: het Statuut regelt de verhouding tot de andere Koninkrijksdelen (Aruba, Curaçao en Sint Maarten) en er is staatsrechtelijk gewoonterecht.⁴

Niettemin is het overgrote deel van onze constitutie daadwerkelijk in de Grondwet te vinden. De Grondwet roept cruciale organen in het leven (de ‘Tweede Kamer’, de ‘rechterlijke macht’), kent bevoegdheden toe (regering en Staten-Generaal maken samen de wetten) en beperkt de overheidsmacht (met grondrechten).⁵ Ze werpt ook een verdedigingswal op: haar bepalingen zijn alleen op basis van een ingewikkelde procedure te wijzigen (in artikel 137 Grondwet) — als onderdeel van een ‘rechtsstatelijke verdedigingslinie’, of de ‘weerbare rechtsstaat’.⁶ En ten slotte geeft de Grondwet ons ook inzicht in onszelf. Artikel 23 Grondwet (de onderwijsvrijheid) is bijvoorbeeld wel omschreven als ‘een politiek contract (...) waarin de waterscheidingen in onze onderwijspolitieke geschiedenis juridisch zijn gecodificeerd’.⁷ Onze geschiedenis en identiteit spreken uit het document. De Leidse hoogleraar staatsrecht Wim Voermans heeft dat als geen ander laten zien in zijn *Het verhaal van de grondwet. Zoeken naar wij*.⁸

Al die functies vervult onze Grondwet al heel lang; ze behoort zelfs tot de oudste nog van kracht zijnde grondwetten ter wereld. De oudste nog geldende grondwet is die van de Verenigde Staten uit 1789. Maar als we onze Grondwet dateren op 1814, en daar zijn sterke argumenten voor, dan is Nederland wereldwijd een goede nummer twee, vlak voor de Noren.⁹

INLEIDING

DE INKT EN HET STEMPEL

Die luttele 25 jaren die de Nederlandse van de Amerikaanse Grondwet scheiden, verbleken echter bij het verschil in grondwetscultuur tussen beide landen. In Nederland worden belangrijke documenten rond onze Grondwet en haar geschiedenis niet prominent tentoongesteld.¹⁰ Onze onafhankelijkheidsverklaring, het Plakkaat van Verlatinghe uit 1581, wordt tegenwoordig *wel* in een speciale opstelling tentoongesteld in het Nationaal Archief — hoewel het de bezoeker direct zal opvallen dat op dit historische document pontificaal een weinig eerbiedig archiefstempel is gedrukt.¹¹ Om het contrast te illustreren: in de Verenigde Staten bewaren ze, én tonen ze, zelfs de inktpot waarmee de Onafhankelijkheidsverklaring en de Amerikaanse Grondwet ondertekend zijn.¹² Zonder stempel.

Dit zijn natuurlijk uiterlijkheden, ‘constitutionele folklore’. Maar ook het publieke debat in de Verenigde Staten is doortrokken van een constitutioneel bewustzijn dat Nederland onbekend is. De Amerikaanse hoogleraar staatsrecht Sanford Levinson merkt in zijn *Constitutional Faith* op dat het ‘voor iedereen die de Amerikaanse politieke cultuur observeert glashelder is dat veel van onze politieke discussies op enige manier georganiseerd zijn rond constitutionele categorieën’.¹³ Discussies die elders politiek zijn, krijgen in de Verenigde Staten een constitutionele lading, omdat ‘de constitutie wordt gezien als manier om de politiek te structureren’.¹⁴ De Amerikaanse constitutie is daarbij, stelt staatsrechtsgeleerde Martin Rogoff, ‘ook het primaire symbool van nationale eenheid, nationale waarden en de natie zelf’.¹⁵ Die achting gaat in de Verenigde Staten overigens wel heel ver, zo ver zelfs dat critici, onder wie Levinson, menen dat een betekenisvolle discussie over de minder gunstige keuzes uit de constitutie van 1789 eigenlijk nooit van de grond komt.¹⁶

En in nog wel meer landen in de westerse wereld is de rol van de constitutie een stuk groter, in recht, politiek en daarbuiten.¹⁷ Het meest nadrukkelijk in Duitsland, waar na de Tweede Wereldoorlog het concept van *Verfassungspatriotismus* [grondwetspatriottisme] wortel schoot, een patriottisme dat trots schept in de waarden uit de constitutie, als alternatief voor een identiteit die zich op het ‘nationale’ richt.¹⁸

NEDERLAND EN CONSTITUTIONELE CULTUUR

In Nederland is van een dergelijke levendige en publieke constitutionele cultuur geen sprake. Dat is niet altijd zo geweest. In de negentiende eeuw spitsten politieke debatten zich juist toe op de uitleg van de Grondwet.¹⁹

Dat is nu echter slechts een verre echo. De Tilburgse juristen Maurice Adams en Gerhard van der Schyff vinden er geen doekjes om:

De Grondwet is niet alleen een nogal sober document, maar haar rol in het dagelijkse politieke en constitutionele leven is beperkter dan die van enkele andere constituties, zozeer zelfs dat je in sommige opzichten kunt spreken van een ‘constitutionele stilte’ of een gebrek aan een constitutioneel discours. Hoewel de Grondwet de hoogste nationale norm is na het Statuut, kun je het iemand moeilijk kwalijk nemen de Grondwet te verwarren met een gewone wet. Die conclusie kan zowel gebaseerd worden op het gebruik van de Grondwet tijdens parlementaire debatten, als wel op de afdwingbaarheid ervan, of het gebrek daaraan, in de rechtbanken.²⁰

Die analyse wordt breed gedeeld.²¹ Verklaringen worden gezocht in het zakelijke karakter van de tekst van onze Grondwet: geen ‘klaroenstoot’ of ‘proclamatie’, maar een product van de Nederlandse consensuscultuur waarin de ‘explicitering van achterliggende waarden en beginselen’ liever vermeden wordt.²² Ook wordt gewezen op de onmogelijkheid om wetten door de rechter te laten toetsen aan de Grondwet — en dus de wetgever terug te fluiten.²³

De roep om een meer ontwikkelde constitutionele cultuur neemt echter toe, zo werd al in 2009 geconstateerd in een evaluatie van de Grondwet.²⁴ In zijn oratie als hoogleraar Democratie en Rechtsstaat aan Tilburg University pleitte Maurice Adams voor een grotere ‘constitutionele geletterdheid’.²⁵ Die geletterdheid kan functioneren als ‘body of knowledge’: het biedt ons een gemeenschappelijke constitutionele taal om over politieke kwesties te spreken.²⁶ Daar komt nog bij dat in Nederland, bij gebrek aan constitutionele toetsing door de rechter, het toezicht op grondwettelijke normen des te afhankelijker is van een goed geïnformeerd publiek constitutioneel debat.²⁷

In zijn Rechtsstaatlezing ‘De Grondwet in politiek en samenleving’ kwam Ernst Hirsch Ballin tot een analyse die daar nauw bij aansluit.²⁸ Zo constateert Hirsch Ballin dat de Grondwet amper ter sprake komt in Tweede Kamerdebatten, terwijl een deel van wat daar besproken wordt in wezen ook constitutionele kwesties zijn.²⁹ Als dat besef doorbreekt, zou dat niet zozeer een beperking van de politiek zijn, maar

in feite een bevrijding zijn van de — door media-effecten permanent opgevoerde — druk om standpunten in te nemen die vervolgens niet uitvoerbaar zijn en alleen ten koste van het gezag van de politiek kunnen worden nagejaagd.³⁰

Een voorbeeld is de discussie over strengere straffen en ruimte voor individuele straftoemeting, waar, zo laat Hirsch Ballin zien, de Grondwet en onze constitutionele traditie richtsnoeren voor de politiek kunnen bieden.³¹ Een oriëntatie op de Grondwet zou de politiek daarnaast ook een bedding bieden die ‘meer kans op consensus’ geeft — vanwege het beperkte aantal constitutioneel *realistische* antwoorden op een bepaald vraagstuk.³² ‘De Grondwet (en op basis daarvan) de wet erkennen als gedeeld referentiekader zal de politiek niet verzwakken, maar versterken.’³³

Het lijkt niet overdreven om te constateren dat onze Grondwet een onderbenut potentieel heeft. Een tentoongestelde inktpot hebben we misschien niet nodig, en verlamdende achting *in elk geval* niet. Maar een tikkeltje meer bewustzijn van de ‘minimale grammatica’ van onze politieke orde zou goed zijn, als onderdeel van ons democratisch ethos. Instituties zijn net zo afhankelijk van de personen die ze bemensen — *wij*, politici, bestuurders, burgers — als van een goed ontwerp.³⁴

Er zijn aanknopingspunten en momentum voor zo’n meer levendige Nederlandse grondwetcultuur. In 2008 liet een onderzoek naar Nederlanders en de Grondwet een beperkte kennis, maar tegelijkertijd een grote gehechtheid aan de Grondwet zien. 94% van de ondervraagden gaf aan de Grondwet ‘tamelijk of heel belangrijk’ te vinden. Maar eveneens 94% van de respondenten maakte bij de zes gestelde kennisvragen drie of meer fouten. Jurist Barbara Oomen en politicoloog Herman Lelieveldt noemden de Grondwet daarom dan ook ‘onbekend, maar niet onbemind’.³⁵ In de Verenigde Staten, waar de constitutie een veel publiekere rol heeft, blijkt het overigens niet veel beter gesteld met de concrete grondwetkennis.³⁶

Diezelfde conclusie zou je kunnen verbinden aan het onderzoek dat de staatsrechtsjuristen Ingrid Leijten en Jelle But met hun Leidse studenten deden naar grondrechten op Twitter in coronatijd.³⁷ De coronacrisis, en de discussie over de grondrechtenbeperkingen die met de bestrijding ervan gepaard gingen, zorgde voor toegenomen aandacht voor de Grondwet in de publieke discussie.³⁸ Maar bij de uitleg van de Grondwet ging het regelmatig mis, althans op Twitter. Het merendeel van de Twitter-berichten over grondrechten en de coronacrisis werd als ‘evident onjuist/misleitend’ beoordeeld.³⁹ Grondrechten werden bijvoorbeeld veelal ten onrechte als absoluut — en dus niet te beperken — voorgesteld.⁴⁰ De incorrecte tweets hadden regelmatig ‘een aanzienlijk bereik’, en onjuiste informatie werd ook verstrekt door personen die beter zouden moeten weten.⁴¹ Een weinig ontwikkelde constitutionele cultuur, waarin zulke statements onvoldoende weersproken (kunnen) worden, kan dan zelfs gevaarlijk zijn: als ze onjuist worden voorgesteld, worden grondrechten een manier om wantrouwen tegen de overheid aan te wakkeren.⁴²